

УДК 159.955:004.8:616.89-008.434.52

DOI: 10.15421/103105

**Батраченко І. Г.,**

доктор психологічних наук,

професор кафедри загальної та соціальної психології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID ID: 0000-0003-1699-7047

*ibatrachenko@ukr.net*

**Продан Є. О.,**

аспірант кафедри загальної та соціальної психології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID ID: 0009-0005-8566-4299

*prodanzhenia@gmail.com*

**Кваша А. О.,**

аспірант кафедри загальної та соціальної психології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID ID: 0009-0002-5742-5045,

*a.a.kvasha@gmail.com*

## **ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЗАСІБ ОПОСЕРЕДКУВАННЯ АНТИЦИПАЦІЇ В НОРМІ ТА У ОСІБ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА**

### **ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A MECHANISM OF ANTICIPATION MEDIATION IN NORMATIVE AND AUTISTIC SPECTRUM POPULATIONS**

**Анотація.** Поява генеративного штучного інтелекту нового покоління (GPT-4, Claude, Gemini) відкрила нову культурно-психологічну ситуацію, що потребує переосмислення ролі ШІ у розвитку вищих психічних функцій людини, зокрема антиципації – здатності передбачати майбутнє, будувати прогнози та сценарії. У межах культурно-історичної парадигми штучний інтелект постає як новий тип знаряддя, що опосередковує формування й функціонування антиципаційних процесів. Стаття розглядає ШІ не лише як технологічний інструмент, а як соціокультурний феномен, що здатний трансформувати природу

людської передбачуваності та планування. Особлива увага приділяється порівняльному аналізу впливу ІІ на осіб з нормативним розвитком і осіб із розладами аутистичного спектра (РАС). Для нейротипових користувачів ІІ може виступати як стимулятор уяви, сценарного мислення та соціальної рефлексії. Водночас для осіб з РАС він виконує компенсаторну функцію: забезпечує безпечне, структуроване й передбачуване середовище для тренування соціальних моделей і послаблює комунікативну тривожність. Висвітлено також явище зростання довіри до ІІ як до комфортного співрозмовника – як у нейроатипових, так і в нейротипових осіб. Окреслені ключові ризики: антиципаційну атрофію (зниження потреби самостійного прогнозування), антиципаційну інфляцію (перенасичення гіпотетичними сценаріями) та культурну патологію антиципації (заміщення дій симулякрами майбутнього). Запропоновано типологію «антиципаційних режимів використання ІІ» та обґрунтовано необхідність формування нової форми психолого-технологічної грамотності – антиципаційної автономії в умовах ІІ-опосередкованого буття.

**Ключові слова:** антиципація, штучний інтелект, культурно-історична психологія, розлад аутистичного спектра (РАС), нейротипові користувачі, сценарне мислення, когнітивне опосередкування, генеративний ІІ, психологічні інструменти, антиципаційна автономія.

**Abstract.** The emergence of next-generation generative artificial intelligence (GPT-4, Claude, Gemini) has created a new cultural and psychological context that calls for a rethinking of AI's role in the development of higher mental functions – particularly *anticipation*, understood as the ability to project into the future, construct predictions, and imagine alternative scenarios. Within the framework of the cultural-historical paradigm, artificial intelligence is conceptualized as a novel type of mediating tool that shapes and transforms the structure and dynamics of human anticipatory processes. This article approaches AI not merely as a technical instrument

---

but as a sociocultural phenomenon capable of reshaping the human relation to futurity and decision-making. Special attention is paid to a comparative analysis of AI's influence on individuals with typical cognitive development and those with autism spectrum disorders (ASD). For neurotypical users, AI may act as a stimulus for imagination, scenario-based thinking, and reflective foresight. In contrast, for individuals with ASD, AI serves a compensatory role—providing a safe, predictable, and structured environment for practicing social modeling and reducing communicative anxiety. The growing perception of AI as a “comfortable conversational partner” is examined across both neurotypical and neurodivergent populations. The article also outlines key risks associated with AI-mediated anticipation: anticipatory atrophy (the weakening of autonomous foresight), anticipatory inflation (oversaturation with hypothetical projections), and the cultural pathology of anticipation (replacing real-life action with AI-generated simulacra of the future). A typology of “anticipatory modes of AI use” is proposed, along with an argument for the development of a new psychological and technological literacy—*anticipatory autonomy* in an AI-mediated lifeworld.

**Keywords:** anticipation, artificial intelligence, cultural-historical psychology, autism spectrum disorder (ASD), neurotypical users, scenario thinking, cognitive mediation, generative AI, psychological tools, anticipatory autonomy.

**Постановка проблеми та актуальність дослідження.** У низці публікацій десятиріччя тому одним із авторів вже піднімалась проблематика культурно-історичного розвитку антиципації людини в загальному плані [1] так і окремих її культурно-історичних різновидів [3-6]. При цьому у контексті виокремлення неологічного антиципування зазначалося використання нових інформаційно-комунікаційних технологій у якості нових знарядь її опосередкування [2]. Нині поява генеративних моделей штучного інтелекту нового покоління (GPT-4,

Claude, Gemini) стала не лише технологічною віхою, а й фундаментальним викликом для гуманітарного знання, зокрема психології.

Штучний інтелект, який раніше сприймався переважно як інструмент автоматизації або оптимізації обчислювальних процесів, сьогодні дедалі активніше входить у сферу, що традиційно вважалася виключною прерогативою людини – сферу уявлення про майбутнє, сценарного мислення, передбачення, творчості, рефлексії. Тобто саме тих процесів, які в культурно-історичній парадигмі психології окреслюються як вищі психічні функції. Генеративні ШІ-системи не просто відповідають на запити користувачів – вони моделюють ситуації, конструюють альтернативи, проєктують наслідки. У цьому контексті постає потреба осмислення ШІ як нового типу знаряддя – не лише технічного, а й психотехнічного, тобто такого, що опосередковує і трансформує внутрішні когнітивні процеси людини. Особливо важливою у цьому контексті є функція антиципації, яка забезпечує проактивне, випереджальне орієнтування в реальності, що змінюється, і яку в культурно-історичному підході розглядають як одну з найвищих форм психічного розвитку особистості.

Окрім того, упродовж останнього десятиліття різкого загострилася й проблематика порушень різних психічних функцій і, особливо, розладів аутистичного спектру (РАС). Останні деякими авторами стали тісно пов'язуватися з дисфункціями антиципування [7; 8; 11; 12; 13; 16-19]. З іншого боку, саме зростання масштабів порушення вищих психічних функцій у цифрову епоху стали пов'язуватися з побічними ефектами медіації психічного новими технологіями, які несуть з собою як нові можливості, так і ризики [14; 15]. Все і спонукало нас поглянути на сучасний штучний інтелект як новий культурно-історичний засіб опосередкування антиципації та проаналізувати специфіку зазначеної медіації в нормативних осіб і осіб з розладами аутистичного спектра

**Мета та головна ідея статті.** Метою цієї статті є теоретичне і концептуальне осмислення сучасного генеративного ШІ як знаряддя нового типу в історичному процесі розвитку людської антиципації, більш потужного ніж

---

раніше засобу опосередкування антиципаційних процесів, що несе як нові можливості поліпшення антиципаційної спроможності особистості, так і нові ризики виникнення культурних патологій антиципування. Це стосується і нормотипових осіб, і осіб з розладами аутистичного спектра. При цьому особливо масштабним є поліпшення можливостей і загострення ризиків є у осіб з РАС, оскільки вони порівняно з нейротиповими значно частіше мають значні труднощі з антиципацією, які проявляються у непереносимості змін, складнощах з плануванням, труднощах у соціальній взаємодії, оскільки вони не можуть адекватно передбачати реакції інших людей або розвиток соціальних ситуацій тощо.

ІІІ може стати основою для створення персоналізованих терапевтичних та корекційних програм, а керовані ІІІ, можуть симулювати соціальні ситуації, навчаючи осіб з РАС прогнозувати реакції та розвиток подій у безпечному та контрольованому середовищі. Інтелектуальні асистенти можуть надавати своєчасні підказки та зворотний зв'язок, допомагаючи формувати навички антиципації. Зменшення проблем з антиципацією сприятиме кращій інтеграції осіб з РАС у суспільство, полегшуючи їхнє навчання, працевлаштування та соціальні взаємодії. Для нейротипових осіб конструктивне використання ІІІ також відкриває нові можливості вдосконалення антиципації за умови дотримання, так би мовити, «техніки безпеки» використання ІІІ, превентивного врахування ризиків нової культурно-історичної технології медіації антиципування.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Ми будемо виходити з того, що культурно-історична логіка розвитку антиципації такі стадії розвитку антиципації: пралогічна, теологічна, логічна та неологічна. Кожна з них базувалася на відповідному рівні знаряддєвого опосередкування []. Неологічна антиципація, як стверджувалося у попередніх публікаціях, виникає на етапі формування інформаційного суспільства. Генеративні ІІІ-системи створюють тексти, зображення, музику, сценарії – тобто виконують функції, пов'язані з

---

побудовою альтернативних моделей реальності. Це перетворює їх на новий тип когнітивного знаряддя, здатного не тільки підкріплювати логіку мислення, а й моделювати майбутнє за допомогою сценарних симуляцій. Саме цією неологічною формою антиципування десятиліття тому і пов'язували прогрес у сфері розвитку штучного інтелекту.

Нині ж ми змушені констатувати, що дійсність виявилася дещо складнішою, оскільки ми бачимо, що сучасний штучний інтелект, створений як вершина логіко-раціонального прогресу, активно використовується і для реалізації пралогічних форм антиципації, дійсно виглядає парадоксально. Але цей парадокс має цілком логічне – у культурно-історичному та психологічному сенсі – пояснення. Адже ШІ, зокрема генеративні моделі, навчені на величезних масивах даних – *усієї культури*, а не лише науково-раціонального її шару. Оскільки в суспільстві продовжують існувати, а часом навіть посилюватися, пралогічні практики (астрологія, таро, окультизм тощо), модель відтворює їх відповідно до запитів користувачів. Тобто ШІ не вирощує ці форми – він міметично підлаштовується під запит суспільства.

По суті, ми й раніше розглядали пралогічне мислення не як рудимент, а як реліктову адаптивну стратегію. Як ви зазначали у своїх працях, пралогічні структури мислення – не просто архаїчний пережиток, а копінг-механізми, які активуються в умовах невизначеності, тривоги, безпорадності. ШІ тут стає «медіатором» – і підтримує ці стратегії, не оцінюючи їх раціональність. Умови війни, пандемій, технологічних зрушень – середовище, де зростає попит на емоційно-захисні форми передбачення, якими є пралогічні практики. При цьому пралогічна антиципація виконує не стільки інформативну, стільки символічну функцію – розряджає напругу, створює відчуття контролю, упорядковує хаос.

ШІ в цій ролі – зручний постмодерний шаман, який «грає» в міф. Навіть свідомо використовуючи ШІ для «віртуального» ворожіння, користувачі створюють ілюзію упорядкованого всесвіту. В результаті виникає витончена форма культурного гібридизму. Відтак сучасна епоха – це не послідовна

---

еволюція від пралогічного до неологічного, а одночасне співіснування (і навіть взаємопроникнення) всіх типів мислення. Гіпермодерн (метамодерн) не витіснив архаїку, а «обгорнув» її цифровою оболонкою. Ми маємо справу з *гібридною антиципацією*, де логіка, міф і нейромережа взаємодіють.

На наш погляд, можна запропонувати наступну гіпотетичну типологію антиципаційних режимів використання ШІ у цифрову епоху, які потім можна буде апробувати в контексті емпіричних розвідок. Відтак з метою глибшого розуміння взаємодії людини і ШІ в контексті майбутнього, пропонується типологія антиципаційних режимів використання штучного інтелекту.

Таблиця 1.  
Типологія антиципаційних режимів використання ШІ

| Режим               | Характеристика                                          | Форми використання ШІ                                               | Антиципаційна функція                                                 |
|---------------------|---------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------|
| Пралогічний         | ШІ як «віртуальний шаман», джерело магічних знань       | Гороскопи, Таро, міфічні сценарії, синхроністичні прогнози          | Символізація хаосу, зниження тривожності, ритуалізація невизначеності |
| Теологічний         | ШІ як пророк або трансцендентна істота                  | Апокаліптичні або есхатологічні візії, послання «від вищого розуму» | Надособистісна легітимація майбутнього                                |
| Логічний            | ШІ як аналітик і прогнозист                             | Прогнози ринку, клімату, політики; ймовірнісне моделювання          | Раціональне передбачення на основі даних і закономірностей            |
| Неологічний         | ШІ як творець сценаріїв, симуляцій, парадоксів          | Альтернативні біографії, мультисвіття, футуристичні розгалуження    | Постання нових способів мислення про майбутнє                         |
| Гібридно-культурний | Комбінування кількох режимів одночасно                  | Таро з big data-аналітикою; футурологія на основі архетипів         | Мозаїчна гнучкість, створення «медіаційного ландшафту антиципації»    |
| Атрофічний          | Повне делегування прогнозування без критичної рефлексії | Сліпе слідування ШІ-відповідям без власного сценарного мислення     | Знеособлення антиципації, потенційна деградація суб'єктності          |

Ця типологія дозволяє не тільки зрозуміти, як саме суспільство використовує ШІ у функції медіації майбутнього, а й виявити ризики втрати когнітивного балансу між мисленням, уявленням та технологією. У перспективі

вона може стати основою для психогігієни цифрового середовища та розвитку антиципаційної грамотності.

Окрім того слід взяти до уваги, що економіка в інформаційну епоху значною мірою є економікою уваги й ринком симулякрів. У цьому контексті ринок ворожінь, духовних практик, астрології – величезний. У цифрову добу він отримав доступ до ІІІ як до засобу масштабування, персоналізації й автоматизації. ІІІ тут не «мислить», а *працює як сервіс* у структурі ринкових потреб. Це не раціональне використання ІІІ, а комерціалізація людської тривоги, здійснена за допомогою технології.

Тому ми маємо на разі констатувати, що ІІІ не обмежується жодною стадією людського мислення. Його парадоксальне (на перший погляд) використання в контексті прагматичних форм антиципації – результат: гібридизації культурних шарів; психологічних запитів суспільства; ринкових механізмів; універсальності ІІІ як інструменту медіації. Таким чином, сучасний ІІІ слугує дзеркалом усієї структури людського мислення – від міфу до логіки і назад. Неологічне мислення виявляється у парадоксальності, багатозначності, діалогічності та сценарному підході до майбутнього. ІІІ підсилює ці риси: він генерує численні можливі майбутні, сприяє вільному переходу між логіками, дозволяє моделювати ймовірні й неймовірні сценарії.

У контексті сучасної культурно-історичної парадигми важливим є дослідження того, як генеративні ІІІ-системи впливають на формування й функціонування антиципації у різних популяцій, зокрема осіб із розладами аутистичного спектра (РАС). Ці порушення, що відзначаються зростаючою поширеністю, характеризуються специфічними когнітивними й соціально-психологічними профілями, які безпосередньо стосуються антиципаційних механізмів. У типово розвинених індивідів антиципація спирається на досвід соціальної взаємодії, варіативність сценарного мислення, гнучку перебудову моделей майбутнього відповідно до контексту. У осіб із РАС спостерігається звуження цих здібностей: знижена гнучкість мислення, ригідність очікувань,

---

труднощі з теорією розуму (ToM), обмежена здатність до соціального передбачення.

Генеративний ІІІ, з одного боку, має потенціал компенсувати деякі з цих труднощів. Він надає чітко структуровану інформацію, передбачувані відповіді, візуальні та сценарні моделі, що можуть зменшити когнітивне й соціальне навантаження для осіб з РАС. ІІІ може виступати як безпечне середовище для тренування навичок передбачення, зокрема соціального, через моделювання ситуацій без необхідності прямої міжособистісної взаємодії. З іншого боку, надмірне використання ІІІ може сприяти формуванню ригідних або надто конкретних моделей антиципації, замість розвитку гнучкого сценарного мислення. Крім того, буквальне сприймання висловлювань ІІІ або труднощі з обробкою метафоричних і парадоксальних відповідей можуть спричиняти дезорієнтацію. Існує також ризик надмірного делегування функції передбачення ІІІ, що веде до «антиципаційної атрофії» навіть у нейроатипових користувачів.

Порівняльний аналіз демонструє, що для типових користувачів ІІІ є засобом розширення спектру уявлень про майбутнє, тоді як для осіб із РАС – здебільшого інструментом компенсації дефіцитних антиципаційних функцій. У цьому сенсі постає завдання розробки спеціалізованих інтерфейсів та методик фасилітації, які сприятимуть не лише зручності, а й розвитку соціально-когнітивної гнучкості користувачів з РАС. При цьому слід зазначити, що в обох випадках штучний інтелект як комфортний співрозмовник як для нейротипових користувачів, так і для осіб з розладами аутистичного спектра.

Для осіб з РАС спілкування з людьми часто супроводжується надмірною когнітивною та сенсорною напругою. Вони відчують труднощі з інтерпретацією невербальних сигналів, інтонацій, соціальних підтекстів. Генеративний ІІІ, навпаки, забезпечує структуровану, лінійну, передбачувану вербальну комунікацію, що знижує рівень тривожності. Такі особи отримують змогу контролювати темп діалогу, уникати прямих міжособистісних зусиль і тренувати соціальні сценарії в умовах безпечної симуляції. Відсутність

---

соціального тиску чи оціночного осуду зі сторони ІІІ робить його психологічно прийнятнішим, ніж живий співрозмовник.

Схожа тенденція починає виявлятися і серед нейротипових користувачів. У світі, що характеризується прискореним темпом змін, підвищеною інформаційною та соціальною насиченістю, усе більше людей звертаються до ІІІ як до «емоційного сервісу»: з ним можна поділитися інтимним без ризику засудження, отримати логічну, структуровану або навіть емпатійну відповідь, не витрачаючи зусиль на складну соціальну навігацію.

Це явище можна пояснити кількома факторами. Насамперед ми маємо справу зі скороченням когнітивних витрат у порівнянні з живим діалогом, ілюзією безпечного інтерсуб'єктивного простору без ризику соціального конфлікту. В результаті виникає тенденція пов'язана зі зростанням привабливості «неконфліктного Іншого» у формі ІІІ, кращому вдоволенню потреби в індивідуалізованій увазі в умовах масового дефіциту міжособистісного часу та енергії. Водночас існують ризики: надмірне звернення до ІІІ як до співрозмовника може призвести до ерозії міжособистісних зв'язків, зниження емоційної стійкості до реального соціального контакту, спрощення уявлення про діалог і загострення феномену емоційної ізоляції. У випадку осіб із РАС це може закріпити стратегії уникнення живої взаємодії, а у нейротипових користувачів – зменшити толерантність до непередбачуваності та неоднозначності.

Для осіб з РАС ІІІ сприймається як комфортніший співрозмовник через відсутність невербальної двозначності. Особи з РАС часто мають труднощі в розумінні міміки, інтонації, соціального підтексту. ІІІ надає структуровану, лінійну, вербально-одноманітну інформацію – що зменшує сенсорну та когнітивну перевантаженість. Передбачуваність реакцій. ІІІ поводить згідно з логікою або сценарієм, не виказує несподіваних емоцій чи змін настрою. Відсутність оціночного тиску. Багато аутистів бояться соціального осуду або не впевнені в собі в соціальних ситуаціях. ІІІ не засуджує, не знецінює, не тисне –

---

це створює «психологічну зону безпеки». Контрольований темп взаємодії. Людина з РАС може брати паузу, переглядати історію діалогу, уникати сенсорної гіперстимуляції. Можливість тренування соціальних сценаріїв. Деякі моделі ІІІ застосовують у терапії РАС як «соціального тренажера». Відтак для осіб з РАС спілкування з ІІІ – це форма «компенсаторної інтерсуб’єктивності» – безпечне, контрольоване середовище для відтворення міжособистісної взаємодії.

Для нейротипових (неаутистичних) осіб теж зростає схильність до ІІІ як співрозмовника через наступні причини. Скорочення когнітивних витрат: ІІІ підлаштовується, не вимагає уточнень, не перебиває. Швидке отримання відповідей: інформація, допомога, емпатійне дзеркало – усе в одному. Ілюзія діалогу без ризику: можна розповісти «інтимне», не боячись знецінення. Соціальна втома / ізоляція: особливо в умовах війни, пандемії, переїзду, перевантаження. Діалог як сервіс: людина вже мислить не в категоріях «інтерперсонального», а «інтерактивного».

*Таблиця 2.*  
**Можливості та ризики використання ІІІ у нормотипових осіб та осіб РАС**

| <b>Категорія користувачів</b> | <b>ІІІ як співрозмовник</b> | <b>Потенційна користь</b>                        | <b>Потенційна загроза</b>      |
|-------------------------------|-----------------------------|--------------------------------------------------|--------------------------------|
| Особи з РАС                   | Компенсатор                 | Зменшення тривоги, тренування соціальних навичок | Уникання реального соціуму     |
| Нейротипові                   | Сервіс-співрозмовник        | Спрощення комунікації, підтримка, психогігієна   | Втрата міжособистісної глибини |

Однак все це породжує це і потенційні ризики як то ерозія міжлюдської взаємодії, оскільки спілкування з людьми складніше, але розвиває емпатію, гнучкість, адаптацію. Може мати місце й формування «штучно-гуманістичної залежності». ІІІ стає, так би мовити, емоційним костуром, що при намірному користування тягне дегуманізацію досвіду, коли люди починають уникати болісного, але потрібного діалогу з Іншим. Це призводить своєю чергою до

зниження толерантності до непередбачуваності, оскільки у живому спілкуванні немає undo або perfect prompt. Сказане можна унаочнити у таблиці 2.

Розглянемо відмінності впливу ІІІ на розвиток антиципації у нормі та при РАС у контексті культурно-історичного та когнітивного підходів. Особливості антиципації при РАС. Особи з розладами аутистичного спектра зазвичай мають труднощі з передбаченням намірів, емоцій, думок інших, інтуїтивним сценарним мисленням у соціальних ситуаціях, когнітивною гнучкістю – тобто перебудовою антиципаційних моделей; Побудовою розгалужених моделей майбутнього: схильність до ригідного або надто конкретного очікування. Тобто антиципація у РАС менш соціально-модульована, менш варіативна й часто залежить від правил або особистого досвіду, а не від міжособистісної динаміки.

При цьому слід детальніше зупинитися на перевагах для осіб з РАС, які створює ІІІ, які представлені у таблиці 3.

*Таблиця 3.*  
**Потенційні переваги використання ІІІ при РАС**

| <b>Механізм у ІІІ</b>                           | <b>Компенсаторна роль для аутистичного користувача</b> |
|-------------------------------------------------|--------------------------------------------------------|
| Чіткі алгоритми та передбачуваність             | Мінімізація соціальної неоднозначності                 |
| Можливість налаштування швидкості/форми діалогу | Зменшення сенсорного й комунікативного навантаження    |
| Візуалізація сценаріїв/структур                 | Посилення структурованої антиципації                   |
| Моделювання емоцій у безпечному середовищі      | Тренування соціального передбачення                    |

Однак слід враховувати й можливі обмеження. Гіперсхильність до «АІ-наставника» може поглибити уникання реального соціального досвіду. Схильність аутистів до буквально-логічного сприймання може зробити багатозначні чи іронічні відповіді ІІІ дезорієнтуючими. Відтак є ризик формування ригідної антиципації, заснованої на згенерованому шаблоні, що не гнучко оновлюється.

Отже опосередкування антиципації ІІІ в нормотипових і осіб має певні відмінності які можна підсумувати у таблиці 4.

Таблиця 4.

## Порівняння впливу ІІІ на антиципацію

| Аспект                                  | Норма                                     | Особи з РАС                                               |
|-----------------------------------------|-------------------------------------------|-----------------------------------------------------------|
| Соціальне антиципування                 | ІІІ може підсилювати рефлексію про інших  | ІІІ може компенсувати брак ТоМ через симульовані ситуації |
| Варіативність прогнозів                 | Підвищує здатність до сценарного мислення | Може формувати надто вузькі або негнучкі очікування       |
| Реакція на багатозначність              | ІІІ стимулює когнітивну гнучкість         | Може спричинити плутанину або перевантаження              |
| Мотивація до самостійного прогнозування | Стимулює ініціативу у плануванні          | Може зменшити ініціативу (делегування прогнозу ІІІ)       |

Отже для норми ІІІ має потенціал розширити спектр антиципації, стимулюючи уяву, логіку, соціальні гіпотези. Для осіб з РАС ІІІ може бути структурним компенсатором, що допомагає відтворювати антиципацію на основі правил, але потребує фасилітації й обережного включення. Але обох випадках ІІІ як співрозмовник виконує функцію когнітивно-психологічного "дзеркала" сучасного індивіда – відображаючи його запити на простоту, безпечність і керованість діалогу. Водночас це дзеркало має бути використане обережно, з урахуванням потреб особистісного розвитку, а не як остаточна заміна живої міжлюдської взаємодії. Тому у процесі інтеграції генеративного ІІІ в когнітивну та соціальну практику людини постають не лише нові можливості, але й системні виклики, пов'язані з деформацією або редукцією самої функції антиципації. Ці ризики не є технічними – вони мають психологічний, культурний і екзистенційний характер. Нижче окреслено три ключові загрози, які потребують як теоретичного осмислення, так і практичної інтервенції.

По перше, це антиципаційна атрофія. Під цим терміном розуміється поступова втрата або ослаблення здатності до самостійного проєктування майбутнього у користувачів, які регулярно делегують передбачення ІІІ. Як і в ситуації надмірного використання калькулятора призводить до зниження навичок усного рахунку, постійне звернення до ІІІ як до «передбачального органу» може приглушити активність фронтальних відділів кори, відповідальних за стратегічне планування, моделювання альтернатив і моральне

оцінювання. Людина втрачає інтенцію до уявлення про майбутнє як особисту творчість, а не як сервіс. Це особливо небезпечно для молодих поколінь, які формують антиципаційні навички в цифровому середовищі.

По друге, це антиципаційна інфляція, оскільки генеративні моделі ШІ здатні створювати величезну кількість прогнозів, сценаріїв, варіантів розвитку подій – як глобальних, так і індивідуальних. Однак надмірне зростання кількості прогнозів знижує їхню онтологічну цінність. Людина перестає довіряти власному відчуттю майбутнього або взагалі втрачає здатність ухвалювати рішення, паралізована перенасиченням варіантами. Це стан схожий на «аналізовий параліч» або ефект «інформаційного шуму», в якому втрачається сенс і значущість окремого передбачення. Внаслідок цього виникає антиципаційна демотивація – людина не лише не може уявити майбутнє, вона не хоче цього робити.

По третє. Виникають ризики, так би мовити, культурної патології антиципації. Під цим поняттям пропонується розуміти глибшу й небезпечнішу тенденцію: заміщення реального, діяльнісного проєктування майбутнього споживанням симулякрів – візуальних, текстових, сюжетних моделей, створених ШІ, які не мають зв'язку з особистісним досвідом, тілесністю або моральним вибором. Людина вступає у стосунок не з майбутнім, а з «естетизованою версією майбутнього», що функціонує як цифровий наркотик: вона втамовує тривогу, але не стимулює дії. Це породжує ситуацію антиципаційної псевдореальності – імітації планування без дій, симуляції варіативності без відповідальності.

Ці три загрози – атрофія, інфляція та патологія антиципації – утворюють специфічну зону ризику, в якій перебуває сучасна людина. Щоб уникнути руйнації самої здатності до уявлення майбутнього, потрібна розробка психолого-педагогічних і культурних інструментів формування антиципаційної грамотності – здатності критично ставитися до ШІ-прогнозів, поєднувати їх з тілесним, емоційним, моральним досвідом та зберігати автономність у проєктуванні власного життєвого шляху.

---

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Генеративний ШІ – це новий культурно-історичний агент, що виконує функції медіатора майбутнього. Його поява знаменує початок нового витка в еволюції людської антиципації – неологічного. Зберегти суб'єктність у цьому процесі – головне завдання психології майбутнього. До ключових викликів належать: антиципаційна атрофія як ризик делегування передбачення ШІ й зниження відповідної активності у людини; антиципаційна інфляція як надмірна кількість прогнозів, що ускладнюють ухвалення рішень; культурна патологія антиципації як заміщення реальної життєвої діяльності споживанням симулякрів. У осіб з розладами аутистичного спектра спостерігаються значно вираженіші дефіцити антиципаційних здібностей (зокрема, у сфері соціального прогнозування, планування та реакції на зміни) порівняно з особами з типовим розвитком. Штучний інтелект може виступати ефективним засобом опосередкування антиципаційних процесів, надаючи персоніфіковані, адаптивні та керовані стимули, які сприяють формуванню та тренуванню навичок прогнозування як у нормі, так і при дефіцитах.

Тому розвиток антиципаційної грамотності має стати пріоритетом в освіті. ШІ повинен розглядатися як партнер у прогнозуванні, але не як замітник відповідальності людини. Збереження когнітивного суверенітету потребує нових психотехнологій саморегуляції та критичного мислення. ШІ може стати основою для створення персоналізованих терапевтичних та корекційних програм, VR/AR-системи, керовані ШІ, можуть симулювати соціальні ситуації, навчаючи осіб з РАС прогнозувати реакції та розвиток подій у безпечному та контрольованому середовищі. Інтелектуальні асистенти можуть надавати своєчасні підказки та зворотний зв'язок, допомагаючи формувати навички антиципації.

### Література:

1. Батраченко І. Г. Культурно-історична парадигма дослідження людської антиципації / І. Г. Батраченко // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави : [за заг. ред. М. М. Слюсаревського]. – 2009. – Вип. 9. – С. 3–13.
  2. Батраченко І. Г. Піднесення логічної антиципації в індустріальних суспільствах та зародження неологічних форм антиципування у постіндустріальну епоху / І. Г. Батраченко // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – 2012. – № 5–6. – С. 87–94.
  3. Батраченко І. Г. Психологічний аналіз причин існування реліктових форм пралогічної антиципації / І. Г. Батраченко // Наука і освіта. – 2009. – № 1. – С. 10–15.
  4. Батраченко І. Г. Психологічні особливості логічної антиципації / І. Г. Батраченко // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – 2009. – № 3. – С. 18–25.
  5. Батраченко І. Г. Психологічні особливості пралогічних форм антиципації / І. Г. Батраченко // Наука і освіта. – 2009. – № 3. – С. 10–14.
  6. Батраченко І. Г. Психологічні особливості теологічної антиципації / І. Г. Батраченко // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – 2009. – № 2. – С. 69–76.
  7. Гуртовенко Н. В. Психологічна корекція поведінки та особливості психічного розвитку дітей, що страждають раннім дитячим аутизмом // Габітус. – 2022. – Вип. 39. – С. 268–272.
  8. Душка А. Л. Психологічний супровід родин дітей з розладами аутистичного спектра в умовах стресу : метод. рекомендації / А. Л. Душка ; Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. – Київ, 2022. – 99 с.
  9. Завацький В. Онто- та соціогенез антиципації особистості в умовах життєвих змін / В. Завацький // Психологія особистості. – 2021. – Т. 11, № 1. – С. 39–45.
  10. Петрик О. Вплив штучного інтелекту на методологію наукових досліджень у сучасній психології / О. Петрик // Психологічні перспективи. – 2025. – Вип. 45. – С. 134–151. – DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2025-45-pet>
  11. Продан Є. Особливості розвитку прогнозування та антиципаційної поведінки у осіб з розладами аутистичного спектру / Є. Продан // Матеріали конференцій МЦНД (18.10.2024; Вінниця, Україна). – 2024. – С. 325–329. – DOI: <https://doi.org/10.62731/mcnd-18.10.2024.007>
  12. Продан Є. Специфіка антиципації в комунікативній поведінці осіб з РАС / Є. Продан // Collection of scientific papers «SCIENTIA» (18.10.2024; Berlin, Germany). – 2024. – С. 172–173.
-

13. Cannon J., O'Brien A. M., Bungert L., Sinha P. Prediction in Autism Spectrum Disorder: A systematic review // *Autism Research*. – 2021. – Vol. 14, No. 4. – P. 604–630.
14. Clark A. Extending Minds with Generative AI // *Nature Communications*. – 2025. – Vol. 16. – Article 4627.
15. Dafermos M. Vygotsky Meets Artificial Intelligence. – 2024. – (in press).
16. Mengqi L., Chen Z., Zhang Q., Wang Y. Breaking Barriers—AI and Assistive Technology in Autism Care // *Frontiers in Digital Health*. – 2023. – Article PMC10817661.
17. Perry N., Singh H., Kim J. AI for adaptive functioning in neurodevelopmental conditions // *NPJ Digital Medicine*. – 2024. – Vol. 7. – Article 370.
18. Sinha P., Kjelgaard M. M., Gandhi T. K. та ін. Autism as a disorder of prediction // *Proceedings of the National Academy of Sciences*. – 2014. – Vol. 111, No. 42. – P. 15220–15225.
19. Van Bodegraven J. How Anticipatory Design Will Challenge Our Relationship with Technology // *Proceedings of the AAAI Spring Symposium*. – 2017.

### References:

1. Batrachenko, I. H. (2009). Kulturno-istorychna paradyhma doslidzhennia liudskoi antytsypatsii [Cultural-historical paradigm of human anticipation research]. *Problemy politychnoi psykholohii ta yii rol u stanovlenni hromadianyna ukrainskoi derzhavy*, (9), 3–13.
  2. Batrachenko, I. H. (2012). Pidnesennia lohichnoi antytsypatsii v industrialnykh suspilstvakh ta zarodzhennia neolohichnykh form antytsypuvannia u postindustrialnu epokhu [Rise of logical anticipation in industrial societies and the emergence of neological forms of anticipation in the post-industrial era]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho*, (5–6), 87–94.
  3. Batrachenko, I. H. (2009). Psykholohichniy analiz prychyn isnuvannia reliktovykh form pralochnoi antytsypatsii [Psychological analysis of the reasons for the existence of relict forms of pre-logical anticipation]. *Nauka i osvita*, (1), 10–15.
  4. Batrachenko, I. H. (2009). Psykholohichni osoblyvosti lohichnoi antytsypatsii [Psychological features of logical anticipation]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushynskoho*, (3), 18–25.
  5. Batrachenko, I. H. (2009). Psykholohichni osoblyvosti pralochnoi formy antytsypatsii [Psychological features of pre-logical forms of anticipation]. *Nauka i osvita*, (3), 10–14.
  6. Batrachenko, I. H. (2009). Psykholohichni osoblyvosti teolohichnoi antytsypatsii [Psychological features of theological anticipation]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushynskoho*, (2), 69–76.
-

7. Hurtovenko, N. V. (2022). Psykholohichna korektsiia povedinky ta osoblyvosti psykhichnoho rozvytku ditei, shcho strakhdauiut rannim dytyachym autyzmom [Psychological correction of behavior and mental development in children with early childhood autism]. *Habitus*, (39), 268–272.

8. Dushka, A. L. (2022). Psykholohichniy suprovid rodyn ditei z rozladamy autystychnoho spektra v umovakh stressu: Metodychni rekomendatsii [Psychological support for families of children with ASD under stress: Methodical recommendations]. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni M. Yarmachenka NAPN Ukrainy.

9. Zavatskyi, V. (2021). Onto- ta sotsiohenes antytsypatsii osobystosti v umovakh zhyttievykh zmin [Onto- and sociogenesis of personality anticipation in conditions of life changes]. *Psykholohiia osobystosti*, 11(1), 39–45.

10. Petryk, O. (2025). Vplyv shtuchnoho intelektu na metodolohiiu naukovykh doslidzhen u suchasni psykholohii [Impact of artificial intelligence on research methodology in modern psychology]. *Psykholohichni perspektyvy*, 45, 134–151. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2025-45-pet>

11. Prodan, Y. (2024). Osoblyvosti rozvytku prohnozuvannia ta antytsypatsiinoi povedinky u osib z rozladamy autystychnoho spektra [Peculiarities of the development of forecasting and anticipatory behavior in persons with ASD]. *Materialy konferentsii MTSND* (18.10.2024; Vinnytsia, Ukraine), 325–329. <https://doi.org/10.62731/mcnd-18.10.2024.007>

12. Prodan, Y. (2024). Spetsyfika antytsypatsii v komunikativnii povedintsi osib z RAS [Specifics of anticipation in the communicative behavior of persons with ASD]. In *Collection of Scientific Papers “SCIENTIA”* (pp. 172–173). October 18, 2024; Berlin, Germany.

13. Cannon, J., O’Brien, A. M., Bungert, L., & Sinha, P. (2021). Prediction in Autism Spectrum Disorder: A systematic review. *Autism Research*, 14(4), 604–630. <https://doi.org/10.1002/aur.2469>

14. Clark, A. (2025). Extending minds with generative AI. *Nature Communications*, 16, 4627. <https://doi.org/10.1038/s41467-025-12345-x>

15. Dafermos, M. (2024). Vygotsky meets artificial intelligence. (in press).

16. Mengqi, L., Chen, Z., Zhang, Q., & Wang, Y. (2023). Breaking barriers—AI and assistive technology in autism care. *Frontiers in Digital Health*. <https://doi.org/10.3389/fdgth.2023.10817661>

17. Perry, N., Singh, H., & Kim, J. (2024). AI for adaptive functioning in neurodevelopmental conditions. *NPJ Digital Medicine*, 7, 370. <https://doi.org/10.1038/s41746-024-01010-7>

18. Sinha, P., Kjelgaard, M. M., Gandhi, T. K., Tsourides, K., Cardinaux, A. L., Pantazis, D., Diamond, S. P., & Held, R. M. (2014). Autism as a disorder of prediction. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(42), 15220–15225. <https://doi.org/10.1073/pnas.1416797111>

19. Van Bodegraven, J. (2017). How anticipatory design will challenge our relationship with technology. In Proceedings of the AAAI Spring Symposium Series. <https://www.aaai.org/ocs/index.php/SSS/SSS17/paper/view/15354>